

Vriendenbulletin

Stichting Vrienden van de Stad Groningen

Nummer 109

Juni 2022

Jaargang 37

hoek Abel Tasmanstraat/Van Speykstraat / Foto: Tom van der Meulen

In dit nummer

Eric Neef, Van de Voorzitter	3
Elbert Westerink, Het Sint Annen of Mepschen Gasthuis	4
Pieter Bootsma, Het jaar 1672	6
Pieter Bootsma, Wandelen met Rabenhaupt	7
Henk van Veen, Iets over portretten van Carl von Rabenhaupt	12
Tom van der Meulen, "Het heeft er alle schijn van dat het wel een beetje goedkomt"	15
Tom van der Meulen, Koninklijke onderscheiding voor Wim van Rink	18
Activiteiten: Monumentendag 10 september.	18
Groningana	19

Van de Voorzitter

Erik Neef

Orgel in Zeerijp

Er was geen mogelijkheid meer om mijn tekst in het vorige Vriendenbulletin nog te veranderen, daarom heeft de redactie toen terecht een naschrift toegevoegd. Het geeft aan hoe snel alles, alweer drie maanden geleden veranderde. Van het optimisme dat zich van ons meester maakte bij het opheffen van allerlei 'Coronabeperkingen' tot plots het ongewisse, het onvoorstelbare en onvoorspelbare. Dat zal nog wel een poosje zo blijven. Wat de gevolgen zullen zijn voor het reilen en zeilen van onze maatschappij kunnen we op korte termijn al merken aan de prijzen van energie, brandstof en bijvoorbeeld bouwmaterialen. Op de BBC meldden ze dat timmerhout daar nu 70% duurder was dan aan het begin van het jaar en de prijs van staal per 4 uur wordt bepaald. Wat zal dit hier betekenen voor allerlei plannen die gemaakt worden, zowel voor individuele bouwplannen als in de collectieve sector? Extreem doorgedacht is armoede de redding geweest van veel dat we nu als monument(aal) beschouwen, de prachtige orgels in de kerken aan de Waddenkust als voorbeeld. Herberekeningen worden gemaakt en de uitkomst daarvan leidt wellicht tot uitstel of renovatie van gebouwen in plaats van nieuwbouw. Of voor de herinrichting van de openbare ruimte waar het gemeentebestuur zo graag werk van wil maken. Niets is vanzelfsprekend, gratis geld bestaat niet meer (bestaat sowieso niet) en wensen moeten opnieuw tegen het licht gehouden worden. Ach, wij leven ten opzichte van miljoenen andere Europeanen nog altijd in heel wat gelukkiger omstandigheden, alles is relatief.

Blij waren we in elk geval dat we na twee keer uitstel eindelijk ons forum over het Forum konden houden. In dit bulletin vindt u het verslag van die avond. Het leverde een mooie kop in het Dagblad op. Het ging er ons vooral om om met de forumleden terug te kijken op het proces en het resultaat in vergelijking met de verwachtingen.

Of de exploitatie een blok aan het gemeentelijk been wordt, viel buiten dit kader maar is ongetwijfeld een dankbaar onderwerp voor de plaatselijke journalistiek. Dit najaar organiseren we een bijeenkomst over de geschiedenis van het Hoofdstation en (de toekomst van) het Stationsplein, waarover tegen die tijd vast breed gediscussieerd wordt.

Nog wat interne zaken: mooi nieuws was er eind april. Wim van Rink, die onze website verzorgt is geridderd. Van die feestelijke gebeurtenis vindt u ook een verslag in dit bulletin.

Jan Boéré was vanaf de zomer van 2018 onze buitengewoon betrokken penningmeester. Hij had toen al aangegeven dat hij dit tot zijn tachtigste wilde doen. Dat is nu en dus heeft hij inmiddels afscheid genomen. Gerald Schouten heeft letterlijk de portefeuille overgenomen. Jan heeft een lange carrière in de overheidsfinanciën gehad, o.a. als financieel directeur van de gemeente Groningen en had een uitgebreid netwerk. Nu is er meer tijd voor zijn grote historisch-cartografische belangstelling. Hij ging er elk jaar persoonlijk achteraan om nog niet betaalde donaties alsnog te innen. Dat waren doorgaans interessante gesprekken en leverde toch gauw een paar honderd euro op! Dank Jan!

À propos, heb u uw donatie al overgemaakt? Bij het maartnummer zat ons betalingsverzoek. En nog een hartenkreet van de secretaris: hebt u een emailadres, laat het hem weten, dan kunnen we u zo nodig op korte termijn benaderen rond activiteiten. Tot slot, mocht u zelf actief willen worden bij de Vrienden, of iemand kennen die we zouden kunnen benaderen, schroom niet om contact met ons op te nemen.

Ik wens u allen een mooie zomer en zie u graag bij de eerstvolgende activiteit. Voor nu veel plezier bij het lezen van alweer een volgepakt bulletin.

Het Sint Annen of Mepschen Gasthuis

Door Elbert Westerink

Op 24 september 1479 werd door middel van een Fundatiebrief het hofje Sint Annen Gasthuis gesticht. Het bevindt zich op het adres Oude Kijk in 't Jatstraat 4 in Groningen. De Oude Kijk in 't Jatstraat begint in noordelijke richting op het kruispunt met de Zwanestraat, Stoel-draaierstraat en Kromme Elleboog. De oprichting gebeurde door Syert de Mepsche, die eigenlijk met haar meisjesnaam Syert Lewe heette. Zij was de weduwe van Otto ter Hansouwe, burgemeester van Groningen. Het echtpaar woonde in het naastgelegen Hinckaertshuis, het steenhuis op het adres Oude Kijk in 't Jatstraat 6. Huisnummer 4 is het tweede pand links in de straat en het Hinckaertshuis het derde. Het gasthuis werd gesticht ter ere van de heilige Anna, de moeder van Maria. Vandaar de naam Sint Annengasthuis. De huidige officiële naam is het Sint Annen of Mepschen Gasthuis. Meestal wordt de naam Mepschen Gasthuis gebruikt.

Voogdij/Stichting

Het gasthuis heeft verschillende bestuursreglementen gekend. Een aantal bekende families leverde een voogd, soms generaties achtereenvolgend (erfvoogdij). Het benoemingsrecht van een van de voogden lag tot in 1982 formeel bij de gemeenteraad van Groningen.

De huidige rechtsvorm is sinds 1982 de stichting. De voogdij en het bestaan van de voogden waren vanaf dat jaar beëindigd.

Families die een voogd leverden zijn o.a.: De Mepsche, Coenders van Huizinge, Storm van 's Gravenzande, Feith en Star Numan. De eerste drie families waren aan elkaar verwant.

Er is een tijd geweest dat men veel moeite deed om voogd van een hofje te worden. Het behoorde in sommige kringen tot de sociale verplichtingen voogd te zijn. Vooral in de middeleeuwen droeg het verrichten van liefdadigheid, zoals het stichten van een hofje, bij tot de vermeerdering van het zieleheil. Ook werd, in latere perioden en zo doende, voorkomen dat, wanneer er geen nakomelingen waren, de staat als erfgenaam optrad. In de stad Groningen zijn meerdere hofjes. Sommigen zelfs met een eerdere oprichtingsdatum (Pepergasthuis in 1405!), de meeste zijn na 1479 opgericht.

Door de eeuwen heen is er steeds een belangrijke binding geweest met de bewoners van de borgen en steenhuisen in de stad en in de provincie Groningen. Meerdere keren was de eigenaar van het naastgelegen Hinckaertshuis voogd. De voogden waren bijna altijd eigenaar van een steenhuis of borg.

In de vroegere statuten was een bepaling opgenomen dat niet meer werkzaam zijnde dienstbodes in een borg of steenhuis, tegen een eenmalige door de werkgever te betalen afkoopsom, tot hun dood konden gaan wonen in een van de kamers van het gasthuis. Meestal bleek dat overigens een vrij korte periode in te houden.

In de naam van de stichting is de binding met de leden van de familie De Mepsche te zien. Nogal wat voogden stamden uit de familie Star Numan. Zo was een van de bestuurders in de vorige eeuw mevrouw C.C. Star Numan.

Zij was de echtgenote van E.J. Thomassen à Thuessink van der Hoop van Slochteren, de laatste borgheer van de Fraeylemaborg in Slochteren. Zij volgde als bestuurder haar vader, C.A. Star Numan op en in 1947 werd haar plaats in het bestuur ingenomen door haar nicht mevrouw C.D. Heldring- Star Numan.

De stichting is aangesloten bij de Stichting Landelijk Hofjesberaad. Deze stichting is in 1997 opgericht door een aantal bestuurders van hofjes. Zij waren van mening dat de belangen van de hofjes in Nederland beter behartigd kunnen worden door het ontplooiën van gezamenlijke initiatieven. Twee keer per jaar vindt een bijeenkomst plaats rondom een actueel thema. Het Landelijk Hofjesberaad is o.m. gesprekspartner voor het Ministerie van Wonen, Wijken en Integratie. Het Rijk beschouwt het Mepschen Gasthuis met de 6 appartementen als een (kleine) woningbouwcorporatie. Het huidige stichtingsbestuur bestaat uit 3 personen, ir. L.W. Barneveld, voorzitter, mevrouw mr. M.M. Overes-Hulst, secretaris en de schrijver van dit artikel als penningmeester.

Het gebouw en de tuin

Het adres Oude Kijk in 't Jatstraat 4 is een van oudste woonadressen van de stad. Het gebouw heeft aan de straatzijde nog de oorspronkelijke vorm, een brede voordeur met aan weerszijden meerdere raamkozijnen en een eerste verdieping met 5 gelijkvormige vensters. Daarboven de dwarskap.

Aan de achterzijde is in de vorige eeuwen een woonruimte grenzend aan de tuin aangebouwd. In de tuin bevindt zich nog een vrijstaand huis. Tijdens de bouw in de 15e eeuw werden 15 kamers ingebouwd. Sanitair werd gedeeld en de beschikbare woonruimte was, zeker voor latere begrippen, beperkt. In de vorige eeuw is besloten de 15 kamers om te bouwen naar 6 appartementen. Dat is ook nu nog de huidige situatie. Elk appartement heeft een woon- en slaapkamer en een keuken. Aan weerszijden van de ingang bevinden zich op de begane grond aan de straatzijde 2 appartementen, een appartement kijkt aan de achterzijde uit op de tuin en zoals opgemerkt staat er een huisje in de tuin. Op de 2e verdieping bevinden zich 2 appartementen. De zolderruimte met een nokhoogte van meer dan 5 meter, wordt gebruikt voor opslag.

De tuin van het hofje grenst aan de achterzijde aan de schuurruimte en aan een zijkant aan het naastgelegen Hinckaertshuis. De tuin kent naast een bestraat gedeelte, een grasveld met borders met enkele bomen. In de tuin is het, zeker in de zomermaanden, goed toeven. Bewoners hebben zitbanken geplaatst.

Het onderhoud van de tuin wordt door de bewoners gedaan met een paar keer per jaar ondersteuning van een hovenier. In 2021 is door een van de bewoners met een conservatoriumopleiding samen met haar medemuzikanten een openluchtconcert gegeven. Wellicht kan in de komende zomers dit herhaald worden. Het gebouw en de tuin hebben de Rijksmonumentenstatus. Dat gegeven draagt bij aan de mogelijkheid noodzakelijke restauratiewerkzaamheden te verrichten. Desondanks blijft het een uitdaging in de toekomst naast de Rijksmonumentensubsidie voldoende middelen beschikbaar te hebben om grotere restauratiewerkzaamheden te bekostigen. Ook de wens van het bestuur in de komende jaren aandacht te besteden aan de verduurzaming, zal financiële offers vragen.

De bewoners

Zoals hiervoor opgemerkt was het oorspronkelijke doel, huisvesting te kunnen bieden aan dienstbodes die niet meer in staat waren tot werken in het steenhuis of de borg van hun werkgever. De bewoners hadden zorg nodig en een plek in de binnenstad van Groningen bood daartoe meer mogelijkheden dan elders in de Stad of in de Ommelanden. In de tot 1982 geldende Fundatiebrief, was een bepaling opgenomen dat de bewoners ongehuwde dames moesten zijn. In de huidige statuten

is die bepaling niet overgenomen, hetgeen niet wegneemt dat het bestuur nog wel handelt conform de oorspronkelijke doelstelling. Indien een huurder de huurovereenkomst beëindigt, is het gebruikelijk dat de overige huurders een voordracht voor een nieuwe huurder doen aan het bestuur, waarna het bestuur na een kennismakingsgesprek beslist.

Over het algemeen is er weinig verloop in de huurders. Iedere huurder woont gedurende lange tijd in het gasthuis.

Een keer per jaar wordt het traditionele jaardiner georganiseerd. Bewoners en bestuursleden eten en overleggen met elkaar in de Weeva.

Bronvermelding:

R.J.H. Brink – *Mepschen Gasthuis, 530 jaar voogdij*, Archief Mepschen

Elbert Westerink is bestuurslid Sint Annen of Mepschengasthuis

Het jaar 1672

Zie ook pagina 18, Activiteiten

Door Pieter Bootsma

De nederlaag van Bommen Berend in 1672 wordt alleen in Groningen gevierd. Dat lijkt logisch want de gebeurtenis die we ons al 350 jaar herinneren, heeft hier plaats gehad. Maar hoe zit het dan met de leuze *Groningen constant, Behout van 't Land, Door Godes kracht, Brak Viants macht* die op één van de gedenkpenningen die naar aanleiding van de uitkomst van de strijd wordt geslagen, kan worden gelezen? Kennelijk leeft in 1672 de gedachte dat de Republiek niet in de afgrond is gestort dankzij de op de Hondsrug bevochten overwinning. Had sindsdien dan Bommen Berend niet nationaal moeten zijn herdacht? In ieder geval moet de zegepraal op de bisschop van Munster op wellicht het donkerste moment in 1672, in het land een opsteker zijn geweest. Zo laat zich ook het gedicht lezen dat Vondel aan het beleg heeft gewijd. In Holland is het dan complete chaos. Enkele dagen voor de 28^e augustus is de politiek leider van Holland, Johan de Witt, door het Haagse grauw afgeslacht. De burgemeesters van Amsterdam proberen met de Franse koning Lodewijk XIV, die zijn tenten in Utrecht heeft opgeslagen, tot een akkoordje te komen. In de vergadering van de Staten-Generaal heerst grote onenigheid. Drie provincies zijn al door de enorme Franse troepenmacht overspeeld, er gaan stemmen op zich over te geven, maar de vertegenwoordigers van Stad en Lande verzetten zich hier fel tegen. Groningen spreekt met één stem: een unicum in de geschiedenis van de provincie.

In december valt de vorst in. De Franse generaal Luxembourg waagt zich op het ijs van de Waterlinie met 8000 man aan troepen. Dan valt de dooi in en moet hij zich terugtrekken, overigens niet dan nadat eerst zijn soldaten fors huishouden in Bodegraven. Het dorp wordt gebrandschat, vrouwen verkracht en mannen gedood. Luxembourg moet bij zijn terugkeer uit het koude waterland onmiddellijk te bedde. De Waterlinie bezorgt hem een zware verkoudheid. Maar voor de Republiek is het een tweede opsteker, de linie heeft het gehouden. De Duitse keizer en de Brandenburgse keurvorst dreigen inmiddels met een leger de pas in Holland aangetreden stadhouder Willem III te hulp te komen en als ook Michiel de Ruyter de En-

gels-Franse vloot weet te verslaan begint het land enigszins te herademen. Wie kennis wil nemen van de Europese achtergronden van de strijd doet er goed aan het in 2016 verschenen boek van Luc van Panhuysen *Oranje tegen de Zonnekoning* te lezen (ondertitel: *De strijd van Willem III en Lodewijk XIV om Europa*). Het Franse streven naar veilige grenzen, de dynastieke belangen van de Habsburgers, de Bourbons en de Stuarts, de katholieke partij die de protestantse partij in Europa terugdringt, het speelt allemaal mee in een serie van oorlogen tussen 1667 en 1713, afgewisseld met een drietal vredesverdragen, gesloten in Nederlandse steden met de Vrede van Utrecht als slotakkoord. De grote aanstichter van

de oorlog is Lodewijk XIV, de absolute vorst van het best georganiseerde en militair sterkste land van Europa; zijn grootste tegenstrever stadhouder Willem III die het tot koning van Engeland weet te brengen door zijn katholieke schoonvader Jacobus aan de Boyne in Ierland te verslaan en van de troon te stoten. Het Engelse parlement zal bij wet voortaan een katholieke vorst uitsluiten. *Une loi, une foi, un roi* wordt het Franse devies: de gereformeerde aanwezigheid in Frankrijk wordt uitgesloten met het intrekken van het Edict van Nantes in 1685. En 200.000 Hugenoten verlaten het land om er nooit weer terug te keren. Ook bij de Vrede van Utrecht houdt Frankrijk hun terugkeer tegen. De Republiek vangt er zo'n 50.000 tot 70.000 op. Panhuysen beschrijft het

allemaal met vaardige pen. Alleen, Groningen komt in zijn verhaal niet voor. Bij het *Behout van't Land* valt het licht volledig op Oranje, noch de rol van de stad, noch de militaire bekwaamheid van Rabenhaupt, *deez terger van de doot* zoals Vondel hem omschrijft, is hem kennelijk opgeval- len. Dat neemt natuurlijk niet weg dat ook Groningen de impact van deze Europese oorlogen ondergaat, zoals de grote hoeveelheden geld die de Republiek moet opbrengen voor de legers van Willem III en zijn bondgenoten en de toevloed van gevluchte Hugenoten. Ze zijn in Groningen zeer welkom: ze brengen nieuwe beroepen in de stad en ze beschikken over predikanten die beter preken dan de plaatselijke dominees.

Wandelen met Rabenhaupt

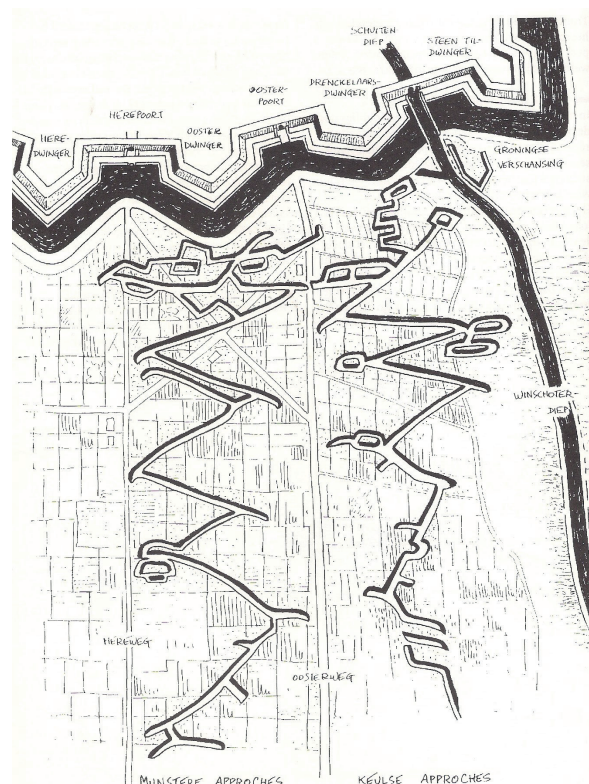
Zie ook pagina 18, Activiteiten

Door Pieter Bootsma

Dakterras van het Forum

Heeft Rabenhaupt de trans van de Martinitorren in juli 1672 beklommen om het terrein van het komende strijdtoneel te bekijken? In dat geval zullen wij met het Forum een comfortabelere bereikbare uitkijkpost hebben maar het terrein is inmiddels wel volledig door bebouwing in beslag genomen. Het strijdtoneel strekt zich uit vanaf de Noorderhaven/Spilsluizen in het noorden tot de Kempkensberg in het zuiden. Er worden door de belegeraars twee loopgraven, approches geheten, aangelegd, gelegen tussen de Hereweg en Meeuwerderweg in de richting van de stadswallen. Verder worden in dit terrein allerlei schansen opgeworpen waarop schanskorven worden geplaatst waardoor én de soldaten én de kanonnen van de bisschop worden beschermd. Ook op de Kempkensberg en de naastgelegen Galgenberg wordt artillerie geplaatst.

De zogeheten stinkbommen (bommen en grana- ten) en de gloeiende kogels van Bommen Berend zullen hooguit tot de Noorderhaven/Spilsluizen reiken, één projectiel daargelaten dat de Nieuwe

De Munsterse (links) en Keulse approches (rechts) van de Oosterweg. Uit: J-D Lepage, vestingen en schansen in Groningen 1994

Kerk zal treffen. Het terrein van Meeuwerderweg tot Delfzijl en van de Hereweg tot de Lauwerszee – ongeveer een vijfde van de provincie – is geïndeerd ondanks de protesten van de boeren die grote schade lijden. Damsterdiep en Reitdiep blijven beschikbaar voor de aanvoer van noodzakelijke goederen naar de stad. Dat blijkt als op 24 juli 14 schepen van een retourvloot van de VOC de Eemsmond binnenvallen: scheepskanonnen, kanonniers, musketten, sabels, kogels en kruit worden ter beschikking gesteld van de belegerden en naar de stad afgevoerd. De bisschop zal er niet in slagen de stad te omsingelen en af te sluiten.

Behalve door beschietingen spitst de strijd zich toe op de uitmondingen van de approches. Daar zullen de aanvallers naar buiten treden om de vesting te bestormen en daar stormen de verdedigers naar toe om de soldaten in de loopgraven af te slachten. De troepen van Munster komen niet over de wallen heen terwijl de bisschop toch beschikt over een legermacht van 22.000 man. Daar staan 2000 door de stad aangeworven soldaten tegenover en ongeveer 1200 gewapende burgers op een totale bevolking van 30.000 (de stad telt normaliter 20.000 inwoners maar veel plattelanders, met name uit Drenthe zijn naar de stad gevlucht: de Munstersen plunderen er op los). De belegering duurt van 22 juli tot 27 augustus. Dan wordt het stil. De artillerie is niet meer te horen en de belegeraars vertrekken. Op 28 augustus is de stad ontzet. Van het leger van Munster sneuvelen bij het beleg 68 officieren en 4536 soldaten. 1426 raken gewond en 600 lopen over naar de stad, 5000 deserteren naar elders. De totale bisschoppelijke verliezen bedragen 11.623 man en hij gaat met 12.368 man er vandoor. Al met al lijken de bisschoppelijke troepen weinig gemotiveerd te zijn geweest. Heel anders is dat met de verdedigers die opmerkelijk weinig verliezen tellen: 15 soldaten. Door instortende en brandende huizen verliezen 80 inwoners het leven: het geringe aantal is te verklaren doordat de bevolking zich bij de bombardementen naar de noordkant van de stad (De Nieuwe Stad, nu de Hortusbuurt geheten) terugtrekt.

Peperstraat

De Peperstraat ligt in het schootsveld van de bisschoppelijke kanonnen. Huizen storten in en branden uit. Hierbij komt een doopsgezinde medeburger om het leven. Doopsgezinden vechten niet mee bij de verdediging van de stad: de doopsgezinde leer verbiedt hen dat. De stad staat hun dat toe maar ze dragen wel extra bij aan de kosten van de oorlog en ze doen hun plicht als

brandwacht. Ze zullen het er druk mee hebben. Er worden alleen al meer dan 4000 stinkbommen de stad in geworpen. De schade is groot. Vooral op 29 juli teistert een zware aanval de stad. De vroedschap voelt zich die dag gedwongen in het stadhoudelijk hof te vergaderen. A-kerk en Martinikerk worden beide getroffen. De godsdienstoefening van de 29e juli in de Martinikerk wordt gestaakt.

(Alias inter caput extulit urbes: Haar hoofd steekt boven dat der andere steden uit)

*O Groningen, pilaar en hoofdstad van de Friezen!
Vanwaar begint men best t'ontvouwen uwe lof?
Uw bouwheer Grunus moet u tot zijn wijk verkiezen,
Zoo vroeg voor Christus' komste en bouwde hier zijn hof
Of liever, zo men zegt, de broër van 't hoofd der Franken
Ontworp u, arm en slecht, Nu zestig jaar geleên
En nog vijfhonderd, moet gij uwe stichters danken,
Die u bevestigden met toornen, graf en steen;
Maar namaals, aengegroeid in macht en burgerijen,
Ontzaagt ge min 't geweld, en proefde menigwerf
Het wisselbare lot des oorlogs onder 't strijen;
Doch nooit met meer gevaars van't uiterste bederf,
Dan toen de Keurvorst en de Vorst van Munster 't zamen
Gesterkt met Franse maght, u vielen op het lijf,
Met gloênde kogelen u overstulpen kwamen,
En teffens oud, en jong, en maagt, en man, en wijf,
Zich kwijtende, noch storm, noch doodsgevaar ontzagen
Tot dat de vijanden verlieten uwe wal,
Na zulk een zwaar verlies en droeve nederlagen,
Waarop de zegegalm zich uitspreidde overal
Uw schermheer Ravenhoofd, hebt gij, naast God te loven
Voor uw behoudenis, Dees terger van de dood,
Bewaakte u tot dat gij het onheil kwaamt te boven,
En stond de stormbui uit van bommen, vuur en lood
O Groningen, uit het puin en stof en as herrezen
Vergeet de weldaad niet die God u heeft bewezen*

Papengang

Halverwege is een uitkeling waarop het steegje uitkomt dat voert naar het tweede huis om de hoek aan de Oosterstraat nummer 30. Het steegje biedt toegang aan een van de acht katholieke staties die de stad rijk is. Het is aan katholieken, evenals trouwens aan doopsgezinden en luthers verboden om hun kerkelijke onderkomen aan de openbare weg te vestigen. De kerkgebouwen aan de openbare weg zijn in gebruik bij de Nederduits gereformeerde kerk. Tijdens het beleg is het kerkelijk zilver opgeborgen op de zolderverdieping die echter door een bisschoppelijke bom wordt getroffen. Van Galen hoopt bij de belegering op hulp van de katholieke inwoners. Per slot is zijn actie mede gericht op het herstel van de katholieke positie in Groningen. Maar de

katholieke bewoners vechten mee aan de kant van de stad. Voelen ze zich geïntimideerd door het stadsbestuur? In de aanloop naar het beleg worden de meier van de kloosterbezittingen bij Heiligerlee en een onbetrouwbaar gebleken poorter van de Steentilpoort op de Grote Markt onthoofd. Wel schijnen enkele katholieke burgers tijdens het beleg de bisschop te hebben verzocht om in geval van een bezetting te worden gevrijwaard van een plundering door de Munsterse troepen.

Het stadhuis

Het stadhuis bewaart een drietal getuigenissen over '1672'. Op de benedenverdieping is het gedicht geschilderd dat een 85-jarige Vondel schreef bij de uitkomst van het beleg. Duidelijk laat Vondel horen hoe dicht de Republiek bij de afgrond stond. De overwinning van de stad was het eerste teken van hoop dat de Republiek het toch zou redden.

In de vestibule geeft het schilderij van Folkert Bock (Dokkum 1632-Leeuwarden 1696) het strijdtoneel weer: de kruitdampen stijgen op van het slagveld en stofwolken en vlammen in de stad verraden de inslagen van het geschut van de bisschop. Bock vervaardigde het kunstwerk in 1686 in opdracht van het stadsbestuur.

Er tegenover bevindt zich de schildering van de paardenkeuring op de Grote Markt van Otto Eerelman (1920). Nooit heeft de noordwand van de Grote Markt er mooier uitgezien dan op dit schilderij; dat komt omdat Eerelman een aantal gevels in de tijd heeft 'teruggeschilderd' op aanwijzing van de directeur van gemeentewerken J.A. Mulock Houwer. En van de afgebeelde prominente Groningers op dit schilderij waren er ook al een aantal overleden.

De Grote Markt

De Markt is sinds 1857 op de 28e augustus het toneel van de keuring van tuigpaarden. Daarnaast kent de stad een harddraverij en wel op de landelijke Korreweg, oorspronkelijk gehouden ter gelegenheid van de verjaardag op 24 augustus van koning Willem I. Maar als de koning in 1840 abdiceert draven de paarden alleen nog ter ere van de stad op de 28e. Het Gronings Ontzet wordt daarmee populair bij de bewoners van de Ommelanden. De paarden oefenen op hen een grote aantrekkingskracht uit en ze komen dan ook in drommen naar de stad.

Tijdens het beleg moeten Rabenhaupt en zijn vrouw aan de Grote Markt in 'het huis met de

schone gevel', het vierde huis vanaf de hoek met de Oude Boteringestraat hebben gewoond. Het huis is bij de bevrijding van 1945 teloor gegaan.

Borstbeeld van Carl von Rabenhaupt aan de blinde muur van het Goudkantoor.

Bij de viering van 300 jaar Gronings ontzet is geld bijeengebracht voor een beeld van Carl Rabenhaupt, gemaakt door Willem Valk. Eerst staat het bij de inmiddels afgebroken statietrap tussen het oude en het nieuwe stadhuis. Na vervolgens aan de noordkant van het stadhuis te hebben gestaan is het beeld geplaatst tegen de blinde muur van het Goudkantoor. De Koninklijke Vereniging van Volksvermaken wilde de blik van het beeld gericht hebben op de aanvalsrichting van de vijand. Rabenhaupt, die in dienst was van de landgravin van Hessen-Kassel, heeft zijn militaire opleiding genoten in de Republiek bij de stadhouders.

Hij is door kolonel Prott overgehaald om de verdediging van de stad ter hand te nemen. Prott, woonachtig te Lutjegeest, commandant van de vesting Bourtange, wist de bisschop

militair maar ook moreel te weerstaan door een aanbod van fl 200.000 voor de overgave van Bourtange te weigeren.

Ook na het beleg blijft Rabenhaupt actief met de verwijdering van Van Galen uit Drenthe en Overijssel. Hij slaagt er hierbij in in één uur Coevorden aan de bisschop te ontrukken. Hij raakt ook betrokken bij de verdrijving van de Fransen uit Grave. In 1675 overlijdt hij.

Broerstraat

Vanaf 1614 is de Groningse academie hier gevestigd. Er vechten 125 studenten mee. In de nacht van 25 op 26 juli slaat een officier alarm. Hij ziet ongewone troepenbewegingen bij de vijand. Met een aantal studenten betreft hij de posten op en voor de wallen. Ook gewapende burgers worden gealarmeerd en snellen toe, vergezeld door hun echtgenotes. Psalm 68 wordt in de straten aangeheven, ongetwijfeld in de vertaling van de 16e eeuwse dominee Petrus Datheen: *Sta op, Heer, toon U onversaagd / Zo werden verstrooid en verjaagd / Zeer haast al Uw vijanden / Die God altijd hebben gehaat.*

Het voormalige Groninger Academie-gebouw, afgebroken in 1846. Reproductie naar de aquarel van B. BUENINGK.

Uit: C.H. van Fenema, Het academiegebouw te Groningen 1614-1909

Het wordt gebruik dat de studenten 's nachts al liederen zingend de belegeraars uitdagen. Als ze de bisschop zien worden hem hatelijke bijnamen toegevoegd. Na het beleg zijn er speciale penningen geslagen voor allerlei groepen die bij de verdediging betrokken waren: de schutters, de soldaten, de bestuurders en ook de studenten.

op de richting van de Kijk in 't Jatstraat stond. Een ander verhaal verwijst naar de tekst die op de steen onder de kop te lezen valt. Er staat *Ik kick nog in 't Doordat* de steen moet zijn afgebroken ontbreekt het laatste woord. Ongetwijfeld zal er Jat hebben gestaan maar het verhaal wil dat er zeegat stond En inderdaad, de kop kijkt over de Noorderhaven naar het Reitdiep dat in open verbinding met de zee stond. Die verbinding wist de vijand niet af te sluiten.

Oude Kijk in't Jatstraat

Her en der worden in muren van oudere huizen kogels van Bommen Berend teruggevonden. Het Groninger museum blijkt over een aardige collectie te beschikken. In de zijmuur van Oude Kijk in't Jatstraat 35 (naast Ongerig) is op hoogte een kogel in de muur te zien met als onderschrift *Bij vroeger krijsgedruis kwam ik op deze plaats terecht. In 't vorig huis.* Dat het beleg na 1672 tot de verbeelding van de Groningers bleef spreken blijkt wel uit het verhaal dat de ingemetselde kop in de gevel van Oude Kijk in 't Jatstraat 79 een portret zou zijn van Rabenhaupt. Niets is minder waar. De kop dateert al van de 16e eeuw en zat oorspronkelijk in de gevel van een huis dat dwars

Guyotplein

Het blijft een beetje raadselachtig wanneer Rabenhaupt verhuisd is van de Grote Markt naar deze voorname woning uit 1627 in de noordwest hoek van het Guyotplein. Op 9 juli 1672 gelasten Gedeputeerde Staten dat in de nabij gelegen Nieuwe kerk een gestoelte moet worden geplaatst voor drie vrouwspersonen dat moet dienen voor het kerkbezoek van de vrouw van Rabenhaupt (het was gebruik dat mannen en vrouwen gescheiden van elkaar in de kerk plaats namen). Kennelijk was de woning aan het Guyotplein toen al gereserveerd voor het nog maar nauwelijks in de stad gearriveerde echtpaar maar was nog niet beschikbaar.

De Boteringbrug

De vanaf de brug zichtbare Spilsluizen zijn aangelegd op aandrang van Rabenhaupt. Voor de inundering van het land om de stad waren kort voor het beleg dammen aangebracht zodat het water van Hunze en A het omringende land zou overstromen. Rabenhaupt verlangde onmiddellijk na het beleg een permanente voorziening: het stadsbestuur legde daarop de Spilsluizen aan in het Hunzewater en de sluizen bij de Visserbrug voor het water van de A. Bij dreigende oorlog moest snel gehandeld kunnen worden.

Statenzaal van het provinciehuis (Schoolstraatzijde)

1672 is een moment in de door Frankrijk ontkende oorlogen tussen 1667 en 1713. Het gaat in deze jaren om veilige grenzen voor Frankrijk, om de voornaamste machtspositie in Europa, maar ook om de balans tussen het katholieke en het protestantse Europa vershuift. Weliswaar sluiten Frankrijk en de Republiek in 1676 vrede maar steeds opnieuw kruisen de Europese landen, inclusief de Republiek met elkaar de degens. In Frankrijk zelf raken de gereformeerde protestanten, de Hugenoten, steeds meer in de knel tot in 1685 het Edict van Nantes dat protestanten bescherming biedt wordt opgeheven. Zij dienen zich tot de katholieke kerk te bekennen of uit Frankrijk te verdwijnen. 50.000 tot 70.000 Franse gereformeerden vluchten naar de Republiek die hen met open armen ontvangt. Ook Groningen vangt op: tussen 1680 en 1720 telt de bevolkingsadministratie cumulatief 1150 Franse namen. Ter gelegenheid van deze immigratie bestellen de Gedeputeerden voor boven de haard in de Statenzaal een schilderij over het thema 'Religie en Vrijheid' bij Hermannus Collenius. Het hangt er tot op vandaag. Centraal staat een vrouwenfiguur met in haar hand een stok met een Phrygische muts, symbool van vrijheid. Door een boograam is de Martinitoren te zien van de stad die vrijheid biedt aan de vluchtelingen.

De muziekschool, Sint Jansstraat 5 en 7.

Het huis wordt in de laatste tien jaar van de 17e eeuw een belangrijk toevluchtsoord voor de Hugenoten die zich uitleven in bij ons onbekende ambachten: ze bedienen een zijdemolen in het huis en maken pruiken.

Martinikerk

Het kerkgebouw moge dan geleden hebben onder de bombardementen, onmiddellijk na het vertrek van de belegeraars stromen de Martinikerk en de andere kerken vol voor spontane

dankdiensten. Elf dagen later komt men in de Martinikerk voor de stedelijke dankdienst bijeen. Het is een dag die wordt opgeluisterd met marcherende regimenten, klokgelui, kanonnen die worden afgeschoten. Kortom het feest van 'Gronings Ontzet' is geboren. Jaarlijks zullen deze rituelen worden herhaald op de 28e augustus, nieuwe tijdrekening, een dag die in de oude rekening te boek stond als 17 augustus. In 1795 komt de viering tot een eind: de commandant van het Franse bezettingsleger vindt het feest te lawaaiig. Maar de werkelijke reden zal zijn dat de nederlaag van de bisschop van Munster ook de nederlaag was van bondgenoot Lodewijk XIV, de leider van de coalitie die de Republiek wilde vernietigen. Men moge zijn nazaten van de troon hebben gestoten, Frankrijk bestaat nog wel! Na de Franse tijd wordt 'Gronings Ontzet' niet onmiddellijk hervat. De viering van de verjaardag van de nieuwbakken koning Willem I op de 24e augustus zit in de weg. In 1837 houdt mr P.T. Tresling in de Groninger Volksalmanak een vurig pleidooi voor herstel van de dag. In 1838 is het al zover De 28e augustus wordt feestelijk gevierd door muziek en zang, door volksspelen en harddraverijen en een samenkomst in de Martinikerk. Sindsdien is de 28e augustus niet meer uit de agenda van de Groningers verdwenen.

NB. Veel gegevens zijn ontleend aan de Groningse Volksalmanak die telkenjare gedurende een lange reeks van jaren verscheen bij de N.V. Erven B. van der Kamp.

Iets over portretten van Carl von Rabenhaupt

Door Henk van Veen

Romeyn de Hooghe, Portret van Carl von Rabenhaupt

De Nederlandse Leeuw met een speer met vrijheidshoed en het wapen van de Raad van State, alias het Rijkswapen (Foto U.B. Leiden)

Dit portret van Carl von Rabenhaupt (1602-1675), bevelhebber van Groningen tijdens het Ontzet van 1672, werd in 1673 naar eigen ontwerp gemaakt door de Amsterdamse graveur Romeyn de Hooghe. Rabenhaupt is centraal en iets naar links gewend uitgebeeld. Hij draagt het harnas en de geknoopte cravatte van de legeraanvoerder. Afgaand op het olieverfportret dat de Groninger schilder D. Symons van Rabenhaupt maakte in 1673 (waarover hieronder meer), was de sjerp die Rabenhaupt draagt het teken van zijn gouverneurschap van Groningen.

In zijn gehandschoende rechterhand houdt de bevelhebber zijn commandostaf, zijn linkerhand laat hij rusten op zijn gepluimde helm met open vizier. Achter de helm ligt zijn andere handschoen. Handschoen en helm zijn geplaatst op een geborduurd kussen met franje waarin uiterst rechts een wapenschild lijkt te zijn ingeweven. Achter het kussen en pal voor de knoop van Rabenhaupts sjerp staat een beeldje van de klimmende leeuw met in zijn klauwen de speer met het schild met de pijlbundel. Op de speer prijkt de vrijheidshoed, het symbool van de Staten-Generaal, de instantie die Rabenhaupt tot luitenant-generaal had benoemd en had opgedragen om Groningen te verdedigen tegen de bisschop van Munster.

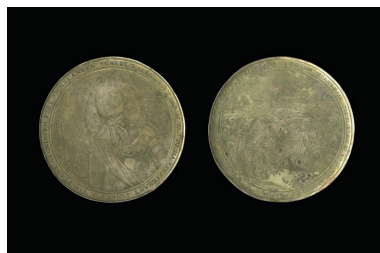
Voor Rabenhaupt liggen drie kaarten met daarop de plattegronden van respectievelijk Nieuwesches, Coevorden en Oudesches. De derde kaart is nauwelijks te zien en de aanduiding Oudesches ontbreekt erop. Dat het bij deze laatste kaart om Oudesches gaat wordt bevestigd door de op de prent van Romeyn de Hooghe

gebaseerde prent van Lambert Visscher (waarover hieronder meer). Visschers prent toont in haar basement de plattegronden van Nieuwesches, Coevorden en Oudesches. Oudesches werd op 10 oktober 1672 aan Rabenhaupt overgegeven, Coevorden werd op 20 december 1672 stormenderhand door hem ingenomen en Nieuwesches viel op 22 juli 1673 in zijn handen.

Terug naar de prent van Romeyn de Hooghe. Rechts achter Rabenhaupt hangt een geplooid draperie met daarin geweven het wapen van de stad Groningen. Links naast hem is de belegering van Groningen weergegeven. Door de rook van de kanonnen heen verschijnt de top van de Martinitorren. Centraal in het basement van de prent verschijnt het wapenschild van Rabenhaupt, omvat door een lauwerkrans en voorzien van de woorden 'Ob cives servatos hostesque fugatos' ('vanwege het redden van de burgers en het op de vlucht jagen van de vijanden'). 'Ob cives servatos' was het motto dat in het oude Rome de lauwerkrans vergezelde die deze stad uitreikte aan haar generaals wanneer zij haar burgers voor de ondergang hadden behoed. In deze prent wordt met andere woorden Groningen voorgesteld als het nieuwe Rome en Rabenhaupt als Romeins generaal. Aan weerskanten van Rabenhaupts wapen is het opschrift van de prent geplaatst: 'Carel Rabenhaupt Baron van Sucha, Erfheer in Lichtenberg en Heere tot Crumbagh. Generaal Lieutenant der Vereenigde Nederlanden. Collonel over een regiment Infanterie. Gouverneur van Groningen en Omlanden. Casteleyn van Coevorden en Drossaert van Drenthe.'

Crispijn van den Queborn, Portret van Carl von Rabenhaupt, 1644

Coevorden door Rabenhaupt ingenomen, penning. 1672

Lambert Visscher, Portret van Carl von Rabenhaupt, ongedateerd

De vraag is hoe Romeyn de Hooghe op de hoogte was van Rabenhaupts fysionomie. In 1644 had Crispijn van den Queborn in Den Haag een portretgravure van de legeraanvoerder gemaakt die de Hooghe mogelijk kende.

Maar om een beeld te hebben van hoe Rabenhaupt er 28 jaar later uitzag heeft de Hooghe zich waarschijnlijk bediend van de noodmunten en gedenkpenningen die meteen al in 1672 werden gemaakt ter ere van zijn Groningse en Drentse wapenfeiten.

De al genoemde, ongedateerde portretprent die Lambert Visscher maakte van Rabenhaupt is zoals gezegd duidelijk gebaseerd op die van Romeyn de Hooghe. Net als deze laatste was Visscher (1633-1690) een Amsterdamse prentmaker, zij het duidelijk een minder begaafde. Ondanks haar gelijkenis met Romeyn de Hooghes prent laat die van Visscher opvallende en zoals we zullen zien veelzeggende verschillen daarmee zien. Bij Visscher draagt Rabenhaupt geen sjerp. Hij heeft zijn commandostaf in zijn rechterhand en laat zijn linkerhand rusten op de loop van een kanon. Hij draagt geen handschoenen en deze ontbreken ook verder in de prent. Bij zijn linker heup is het handvat van een sabel te zien. Zijn helm heeft het vizier gesloten. De klimmende leeuw met de speer en de vrijheidshoed ontbreken. Dit geldt ook voor de drie kaarten. In plaats daarvan zijn, zoals al gezegd, de plattegronden van Nieuweschans, Coevorden en Oudeschans in het basement van de prent weergegeven. In dit basement ontbreekt het wapenschild van Rabenhaupt en ook van het motto 'Ob cives servatos etc.' valt geen spoor meer te bekennen. Van de lauwerkrans wel, maar

die omvat nu de plattegronden van Nieuweschans en Oudeschans. Uit de draperie achter Rabenhaupt is het wapen van Groningen verdwenen. In de hemel vliegen de Faam met haar bazuin en Pallas Athene, die beiden het wapenschild van Rabenhaupt dragen. Het opschrift luidt vrijwel hetzelfde als in de prent van Romeyn de Hooghe. Deze vergelijking met de prent van Romeyn de Hooghe leert dat in die van Visscher de verwijzingen naar Rabenhaupts band met het Groningse beperkt zijn tot louter de weergave van het beleg van de stad; de plattegronden van Nieuweschans,

Coevorden en Oudeschans; en het opschrift. Zouden deze elementen ontbreken, dan zou niets in de prent aan Groningen herinneren. Dit nu is precies het geval in

een staat van Visschers prent die wordt bewaard in de Herzog Anton Ulrich Bibliothek in Wolfenbüttel.

Kennelijk bood Visschers prent de gelegenheid om er willekeurig welke wapenfeiten van Rabenhaupt in af te beelden. Rabenhaupt wordt erin opgehemeld als machtig legeraanvoerder tout court, een kwaliteit die door de toevoeging van kanon, sabel en gesloten helmvizier verder

Lambert Visscher, Portret van Carl von Rabenhaupt, Herzog Anton Ulrich Museum, Braunschweig-Wolfenbüttel

Anoniem, naar Lambert Visscher, Portret van Carl von Rabenhaupt, Herzog Anton-Ulrich Museum, Braunschweig-Wolfenbüttel

D. Symons, Portret van Carlo von Rabenhaupt, 1573, Stadhuis van Groningen

Christian van Hagen, Portret van Rabenhaupt.

wordt onderstreept.

De 'Groningse' versie van Visschers prent sprak tot de verbeelding van in ieder geval één andere graveur. Die maakte een kopie van de prent, graveerde deze en drukte haar af. In zijn prent ontbreekt Pallas Athene en zijn bij de plattegronden van Nieuweschans en Oudeschans respectievelijk een festoen en een trofee toegevoegd.

In 1673 schilderde de Groninger kunstenaar D. Symons Rabenhaupt (gesigneerd en gedateerd). Dit werk wordt – ook nu weer op de tentoonstelling Stad houdt stand in het Groninger Museum – als een echt portret beschouwd. Ik heb daar zo mijn twijfels over. Het was in ieder geval geen officieel portret in opdracht van het Groninger stadsbestuur. Hoewel het zich op het stadhuis bevindt heeft het stadsbestuur het pas in 1939 aangekocht uit een particuliere verzameling. Verder maakt het werk een nogal onbeholpen indruk. Hoofd en harnas zijn niet in verhouding, wat wel eens tot de veronderstelling heeft geleid dat Rabenhaupt een bochel had, quod non. Het hoofd is, anders dan op de penningen met Rabenhaupts kop en op de portretten van Romeyn de Hooghe en Visscher, naar rechts gewend. Dit wil echter nog niet zeggen dat Rabenhaupt voor Symons heeft geposeerd. We treffen Rabenhaupt

met naar rechts gewend gelaat namelijk ook aan op een prent van de bevelhebber die de Amsterdamse graveur Christian van Hagen maakte, met de belegering van Groningen op de achtergrond. Mogelijk diende wat Rabenhaupts hoofd betreft deze prent Symons tot voorbeeld. Het harnas, de helm en de draperie op de achtergrond zal Symons hebben ontleend aan de portretten van Rabenhaupt door Romeyn de Hooghe en Visscher. Datzelfde geldt voor de laurierkrans waarmee in het schilderij echter de helm van de bevelhebber is getooid. Tegen de gedachte dat Rabenhaupt voor Symons heeft geposeerd pleit ook het feit dat met de handen van de bevelhebber iets vreemds aan de hand is. De rechter is namelijk zo glad als die van een jonge man, terwijl de gerimpelde huid van de linker in overstemming is met de gevorderde leeftijd van Rabenhaupt. Wat tenslotte vreemd is voor een portret dat Rabenhaupt toch viert als verdediger en ontzetter van Groningen is dat deze belegering donker en nauwelijks te ontwaren in de uiterste linker benedenhoek van het werk verschijnt.

"Het heeft er alle schijn van dat het wel een beetje goedkomt"

Door Tom van der Meulen

Circa vijftig mensen gaan dinsdagavond, 17 mei ter Vermaninge. Doel is bijwoning van en deelname aan een door de Vrienden van de Stad georganiseerde discussie over het Forum en de oostwand van de Grote Markt. Een project met een lange adem, zo blijkt. Panelvoorzitter Eric Neef wordt onmiddellijk door de zaal gecorrigeerd als hij het thema van de avond omschrijft als een terugblik op 75 jaar plannen maken. Men is ook gekomen om zich (en zo nodig kritisch) uit te laten over het resultaat!

Niek Verdonk, oud stadsbouwmeester, krijgt ruimschoots de gelegenheid de achtergronden van het plan Forum/Oostzijde Grote Markt te schetsen. Met het afblazen van de vernieuwing van de noordwand (referendumuitslag: geen parkeergarage), was de volgende opgave de oostwand van de Grote Markt met weinig publiekstoegankelijke functies en een gribus van een parkeergarage met dito uitgang: de Naberpassage.

Misschien, met de blik van nu, de enige echte zwakke plek van de Grote Markt? Uiteindelijk is daar de nieuwe oostwand, de Nieuwe Markt en het Forum uit voortgekomen.

Opnieuw reactie uit de zaal: was de selectie van architecten die voor de tender werden uitgenodigd niet te eenzijdig (d.w.z. modernistisch georiënteerd)? Verdonk geeft aan dat de oostwand traditionalistisch zou zijn, het erachter liggende Forumgebouw zou daarentegen modern vormgegeven worden. De Grote Markt zou, met teruglegging van de rooilijn, kleiner worden, zo kwam er ruimte voor een cultureel gebouw. Tenslotte was ook nog een nieuwe parkeergarage voorzien.

de eerste reactie vanuit de zaal

Willem Smink, destijds de verantwoordelijk wethouder, geeft aan dat de Grote Markt de centrale plek is van Groningen en de Groningers. Het nieuwe gebouw achter de oostwand was en is bedoeld als gebouw voor iedereen, en het gebruik/bezoek overtreft de verwachtingen, aldus Smink. Het gebouw van Grassi (de oude bibliotheek) ziet hij als niet voldoende attractief.

Even krijgt het forumgesprek een wending naar de procesgang. Op Neefs vraag of het oostwand-verhaal niet een technische discussie was, waar de bevolking niet uitdrukkelijk bij betrokken is geweest, antwoordt Smink dat het bij de Noordwand niet goed is gegaan: dat zat hermetisch dichtgetimmerd, en daar was geen plan B. Met de uitslag van het referendum in het achterhoofd realiseerde men zich dat er naar draagvlak moet worden gezocht. Deskundigen die goed geïnformeerd zijn kunnen daarbij ook van belang zijn. "Met de oostwand en het Forum zet Groningen zichzelf nu als stad neer", aldus Smink.

Piet Pellenbarg, emeritushoogleraar economische geografie, en voormalig lid van het Grote Markt-

beraad dat zich boog de voorbereiding van het project, vindt dat Smink wel een beetje nostalgisch spreekt over de gang van zaken. In 2001 was er nog geen plan, pas in 2005 begon het wat concreet te worden, met de sluiting van de Oosterpoort in het vooruitzicht. Maar als je op de Grote Markt een muziektheater bouwt zit Vindicat je in de weg met zijn blok, midden in de pleinwand. Na heen en weer schuiven, en de conceptie van de Nieuwe Markt, is er uiteindelijk Forum gekomen. Wat zien we nu? De Oosterpoort staat er nog steeds en het is zoeken naar functies. Voegt het Forumgebouw wat toe aan de (multi) functionaliteit van de binnenstad? Er was al een bibliotheek, er waren al bioscopen, studenten die

le richtingen onderscheiden, die zijn uiteindelijk geclusterd in één model. Dorsman: "Je kunt verder zonder dat je precies weet hoe het zal gaan. Het moet nog groeien". Over het gebouw zoals het er nu staat en functioneert: "Het heeft er alle schijn van dat het wel een beetje goedkomt".

Smink voegt daaraan toe dat met de herbestemming van het Grassigebouw de universiteit zich in het stadscentrum versterkt. Vanuit de zaal wordt om een vergelijking van de bezoekersaantallen voor en na dat de OB zich in het Forum heeft gevestigd. Verdonk komt met de cijfers: OB: 900.000 bezoekers per jaar, de eerste drie maanden van Forum: 1.300.000!

En het aantal abonnees van de bibliotheek steeg met 1800. Na drie jaar moest het gebouw al een keer dicht wegens te grote belangstelling.

Al deze cijfers brengen de voormalig financieel directeur van de gemeente Jan Boéré niet van de wijs: hoe zit het met de exploitatie? Geven die bezoekers wel wat uit? Kan het succes van het Forum behalve in bezoekersaantallen ook in de exploitatie inzichtelijk worden gemaakt?

nlr Verdonk, Wagenaar, Smink, Pellenbarg

nu met hun laptops in Forum werken zijn ook niet echt een toevoeging van de activiteiten in de binnenstad. Kortom: hoe zit het met de functionaliteit van dit gebouw en zijn bijdrage aan de versterking van de binnenstad. Zeker, er zijn veel bezoekers. Maar kan het uit?

Dit zet de discussie, waar bij de zaal zich ook weer roert, op scherp: wat variëteit van functies betreft biedt het gebouw niets extra's, er zou een bibliotheek in, een museum, ruimte voor debatten. Maar wat is nieuw? Het is allemaal nog in ontwikkeling: er is een plek gecreëerd om multifunctionaliteit te krijgen.

Hier sluit Erik Dorsman (o.a. extern adviseur Atelier Stadsbouwmeester Groningen) op aan. Hij beschrijft het ontwikkelingstraject van het Forum als een zoektocht. In 2004 stond het gebouw in de beleidsvoornemens als Huis voor Informatie en Geschiedenis. Aanvankelijk werden vijf functione-

Dorsman (l), Verdonk en Wagenaar

En, aldus een vertegenwoordiger van de Partij van de Zuinigheid, moeten we wel al die bezoekers verwelkomen? Passen ze nog wel in de binnenstad?

Daarmee komt de weg vrij voor Cor Wagenaar, hoogleraar architectuurgeschiedenis. "Het Forum is een uniek gebouw, een iconisch beeldmerk van

de stad, een boost voor de identiteit van de stad, en vergelijkbaar met wat de Elbphilharmonie voor Hamburg betekent". Het Forum past in een rijtje van iconische gebouwen van Groningen: (1) stadhuis, (Jacob Otten Husly, de bouwer van het stadhuis in Weesp, wint de prijsvraag en verwerkt de hernieuwde belangstelling voor (en oriëntatie op) de klassieke bouwkunst in zijn neoclassicistisch ontwerp); (2) de Korenbeurs (1865, J.G. van Beusekom), symbool voor Groningen als derde handelsstad van Nederland; (3) Mendini's Groninger museum (1994) en dan nu het Forum (NL Architects, 2019). Wagenaar refereert nog even aan wat er aan voorafging: de (zinloze) verwoesting van de binnenstad met wonderbaarlijk (=opzettelijk?) sparen van historische gebouwen als de Martinitoren, stadhuis en Waaggebouw. Bij de wederopbouw nam men afscheid van het verleden, de Grote Markt werd vergroot (zij het niet in de mate zoals Wederopbouwmeester Granpré Molière had bedacht, met de Martinitoren midden in de nieuwe oostwand) en voor het verkeer werd volop ruimte gemaakt: de Grote Markt als verkeersrotonde. Met de Doelstellingennota van de jaren zeventig werd de auto teruggedrongen. En met de plannen van Natalini (met tevens de sloop van Vegters stadhuis) werd de markt verkleind. Wagenaar acht de nu gerealiseerde plannen exemplarisch om de gevolgen van de wederopbouw ongedaan te maken: "De markt is nu klaar". En over de noordwand: "het behoud ervan doet recht aan de historische gelaagdheid". Deze waardering roept in de zaal de reactie op of we per definitie gaan wennen aan ooit eerder minder gewaardeerde bouw. Een reactie is dat de noordwand veel moois laat zien, bv bij het kapperspand.

Wagenaar beoordeelt de bebouwing achter de noordwand van de Grote Markt als te hoog. V&D heeft ooit de gemeente onder druk gezet om er een paar verdiepingen op te krijgen ("anders gaan we weg"), inmiddels is de hoogte van (vm)

V&D maatgevend geworden voor het Mercadogebouw in de Rode Weeshuisstraat.

Als nieuwe opgaven voor herinrichting in Groningen noemt Wagenaar: het Harmoniecomplex tegen de vlakte en een doorbraak door het UMCG in het verlengde van de St Jansstraat.

Aan het eind van de debatavond wordt nog even teruggekomen op een aantal zaken die al eerder aan de orde kwamen: de oostwand met het Forum als icoon, boost, publiekstrekker aan de ene kant en de exploitatie en functionaliteit van de mogelijk nog verder te ontwikkelen activiteiten aan de andere.

Koninklijke onderscheiding voor Wim van Rink

Door Tom van der Meulen

Ter gelegenheid van koningsdag heeft Wim van Rink een koninklijke onderscheiding gekregen: lid van de Orde van Oranje-Nassau. Van Rink verzorgt sinds 2005 onze website. Behalve bij de Vrienden van de Stad was en is Van Rink ook actief voor instellingen als de Stichting Accolade (Theeschenerij Selwerderhof), de Stichting Opvang Oude Manegepaarden en pony's in Friesland, de Wintersportvereniging Noord Nederland (vh Nederlandse skivereniging), en de Culturele Raad Eelde. Behalve het verzorgen van de website betreffen en betroffen zijn activiteiten ook functies, wel of niet tijdelijk ingevuld, als coördinator, penningmeester, pr, ledenadministratie, invaller als trainer bij de skivereniging, vormgever van nieuwsbrieven enzovoort. Verder verzorgt hij ook de website van een aantal particulieren waaronder met name kunstenaars. Kortom Wim van Rink is een druk bezet man op wie, zo lijkt het, nooit een vergeefs beroep wordt gedaan. Als Stichting feliciteren we hem met het feit dat zijn inzet, in combinatie met die voor andere instellingen en particulieren, nu ook koninklijk gewaardeerd is.

Activiteiten Stadswandeling

Elk jaar bieden de Vrienden u een stadswandeling aan die is samengesteld naar aanleiding van het jaarthema van Open Monumentendag. Dit jaar hebben we er voor gekozen de gebeurtenissen die zich 350 jaar geleden in onze stad afspeelden tot onderwerp te maken. De wandeling start en eindigt in de Martinikerk tijdens de Open Monumentendag en zal door enkelen onzer worden geleid. Het meest passend zou natuurlijk zijn om de wandeling op de 28e augustus te houden maar gezien de grote drukte op allerlei plaatsen als bijvoorbeeld de Grote Markt zien we daarvan af. Nadere mededelingen over opgave en vertrekuren zullen zijn te lezen in de folder van de Open Monumentendag en op onze website. De Open Monumentendag valt op 10 september. U kunt natuurlijk ook zelf op pad gaan. Daartoe is de beschrijving van de wandeling in deze aflevering van het Vriendenbulletin opgenomen. De route volgt de vermelde straten en gebouwen.

BOEKHANDEL GODERT WALTER

oude ebbingestraat 53 - 9712 hc groningen - 050 - 312 25 23 - info@godertwalter.nl - www.godertwalter.nl

Ron van
Hasselt:
Uitgesloten

€21,95

Schetsen van wat er gebeurde met de Groninger Joodse gemeenschap in en na de Tweede Wereldoorlog. In het begin ging het langzaam. Stapje voor stapje verloren ze hun rechten en hun bewegingsvrijheid. Daarna stortte de rest van hun wereld steeds sneller in. Van gerespecteerde burgers werden ze tot uitschot verklaard, hun bezit werd geroofd, gezinnen werden uiteengerukt en ze werden gedwongen huis en haard te verlaten. Dat was nog allemaal in Nederland. De échte hel moest toen nog komen. Ruim driekwart eeuw na dato onderzochten vrijwel alle gemeentes hun rol 'in de oorlog'. Er verschenen rapporten. Ron van Hasselt werkte mee aan zo'n rapport. In dit boek gaat hij verder en schetst in een aantal persoonlijke verhalen wat er met de Joodse gemeenschap in Groningen gebeurde.

Mathijs Deen:
De Hollander

€ 19,99

Een Nederlands patrouilleschip stuit op een verdronken wadloper, aangespoeld op de drooggevalle zandplaat De Hond, gelegen in betwist grensgebied. De Duitse justitie eist dat het slachtoffer onmiddellijk wordt uitgeleverd, maar de Nederlandse brigadecommandant weigert. Een internationaal conflict is geboren. Terwijl de leidinggevenden ruzie maken, stuurt de tweede man van de Bundespolizei See in Cuxhaven heimelijk een rechercheur naar Delfzijl om op informele wijze een onderzoek te starten: Liewe Cupido, Duitser van geboorte, opgegroeid op Texel. Het slachtoffer blijkt een ervaren wadloper en hoe meer Cupido te weten komt, hoe raadselachtiger de omstandigheden omtrent diens dood lijken te worden.

Stefan van
der Poel: Lege
Plekken

€ 25,00

Van de grote Joodse gemeenschap die Groningen kende, keerde na de oorlog vrijwel niemand terug. De voormalige Joodse buurt in en rond de Folkingestraat was uitgestorven, de synagoge bood veel meer ruimte dan de kleine gemeenschap kon vullen en benadrukte zo de afwezigheid van velen. De titel 'Lege plekken' verwijst naar deze afwezigen, maar ook naar de leegte die zij achterlieten in bredere zin: in het straatbeeld en de herinnering. In dit boek wordt de plaats van de Joodse gemeenschap in de niet-Joodse omgeving geanalyseerd; in het bijzonder de relatie tussen de gemeente Groningen en haar Joodse stadgers. Het afsluitende hoofdstuk analyseert de ontwikkelingen in de naoorlogse herinneringscultuur. Aan de orde komen de monumenten en de verschillende wijzen waarop deze de ontstane leegte vertolken. Zo trachten verscheidene historici in dit boek de ontstane leegte te markeren en te duiden.

Jan de Roos:
Faber & Zoons

€ 27,95

In Faber & zoons vertelt historicus Jan de Roos hoe Piet en Klaas Carel Faber, zonen van een Haarlemse banketbakker, in de jaren dertig felle NSB'ers werden. Piet en Klaas Carel werden nog fanatieker toen hun vader in 1944 werd geliquideerd. Zij gingen bij de Sicherheitsdienst werken op het beruchte Scholtenhuis in Groningen.

Piet Faber kreeg na de oorlog de doodstaf, Klaas Carel levenslang. Met hulp van zijn oudste broer Martin ontsnapte hij in 1952 op spectaculaire wijze uit de Bredase koepelgevangenis. Hij vluchtte naar Duitsland, dat weigerde hem uit te leveren. Hij leefde in vrijheid tot aan zijn dood in 2012.

Vrienden van de Stad Groningen
Van Royenlaan 19A
9721 EJ Groningen

PostNL
Port Payé
Pays-Bas

Groninga

Stichting Vrienden van de stad Groningen

De Stichting Vrienden van de stad Groningen is opgericht in 1984. We zetten ons in voor de ruimtelijke kwaliteit (belevingswaarde, gebruikswaarde, toekomst- waarde) van de stad Groningen. We vragen aandacht voor het historisch karakter van de gebouwde en ingerichte omgeving, voor zover dat de belevingswaarde ondersteunt.

Middelen die we inzetten: bijdragen aan meningsvorming over architectuur en openbare ruimte door middel van lezingen, debatten en excursies. Daarnaast participeren (mogelijk in overleg met andere partijen) in beleidsprocedures (overleg, zienswijzen, eventueel bezwaren bij gemeentelijk ruimtelijk beleid en het beleid van andere overheden).

We richten ons op de binnenstad maar geven daarnaast ook aandacht aan de stad Groningen als geheel en de ruimere context van de stad.

Hoe wordt u donateur?

U kunt u als donateur van de Vrienden van de stad Groningen opgeven bij bovenstaand correspondentieadres of via de website.

website: www.vriendenstadgroningen.nl
e-mail: info@vriendenstadgroningen.nl

Bank: NL06 INGB 0000 4473 73

Minimum donatie
€20,00 per jaar

Colofon

Bestuurssamenstelling

E. Neef (voorzitter)
C. J. A. Wessels, (secretaris)
G.J. Schouten (penningmeester)
P. J. E. Bootsma
K. Jonkman
E. M. Meisner
T. van der Meulen
P. H. Pellenbarg
H.Th. van Veen

Redactie:

P. J. E. Bootsma
T. van der Meulen
P. H. Pellenbarg
H.Th. van Veen

Ontwerp en vormgeving:

MOTTOW, martijn otto wolf

Redactieadres:

H.W. Mesdagplein 6
9718 HR Groningen
Tel 050 5890776
meulen1@xs4all.nl

Kopijdatum nummer 110:

5 september 2022